

الگوی برنامه درسی مبتنی بر صبر در دوره ابتدایی براساس آموزه‌های اسلامی با بهره گیری از تکنیک دلفی

دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۲/۱۶؛ پذیرش مقاله: ۱۳۹۹/۸/۱۴

گلستان صباح کوکیانی^۱، حمید ملکی^{*}، محمدرضا سرمدی^۲، مهران فرج‌اللهی^۳ و طاهر محبوبی^۴

چکیده

هدف: از آموزه‌های بسیار مهم دینی که در پیشگیری و درمان آسیب‌های روحی روانی دانش‌آموزان نقش بسزایی دارد، صبر و بردباری است. توجه فراوان قرآن به صبر به خاطر ارزش دینی و اخلاقی است. صبر هم یک ضرورت دنیوی است و هم یک ضرورت دینی و سبب رشد و تعالی و تکامل انسان می‌شود. در همین راستا، این پژوهش با هدف تدوین الگوی مبتنی بر صبر در دوره ابتدایی براساس آموزه‌های اسلامی با بهره‌گیری از تکنیک دلفی انجام پذیرفته است.

مواد و روش‌ها: روش پژوهش ترکیبی، شامل تحلیل اسنادی و تکنیک دلفی می‌باشد. در بخش تحلیل اسنادی منابع و آموزه‌های اسلامی مرتبط از جمله؛ قرآن و نهج‌البلاغه و مقالات در دسترس مورد تحلیل و بررسی قرار گرفتند. در بخش تکنیک دلفی جامعه آماری شامل اساتید، دانشجویان دکتری و اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها با رشته تحصیلی مرتبط که تعداد ۳۱ نفر (۳۱ نفر اشباع داده‌ها) و به صورت هدفمند انتخاب شدند. برای تعیین اعتبار از راهبرد بازبینی مشارکت‌کنندگان و بازبینی متخصصان استفاده شده است. به این منظور کدگذاری تحلیل در اختیار سه پژوهشگر قرار گرفت که ضریب توافق ۰/۸۹ برآورد شد.

بحث و نتیجه‌گیری: یافته‌های پژوهش نشان داد که در بخش تحلیل اسنادی ۴۵ کد از قرآن، نهج‌البلاغه و مقالات و اسناد و مدارک علمی استخراج شد. در ادامه و بعد از تحلیل محتوی اسنادی، کدهای مستخرج شده ادغام و در قالب یک پرسشنامه برای اجرای تکنیک دلفی آماده شد. بر این اساس از ۴۵ شاخص حاصل از تحلیل محتوی با روش دلفی ۴۲ شاخص کلیدی و در ۴ مؤلفه‌ها باقی ماندند. ۴ مؤلفه به ترتیب شامل؛ مؤلفه هدف ۲۱ شاخص، محتوی ۸ شاخص، روش ۷ شاخص و ارزشیابی ۶ شاخص می‌باشد و در نهایت الگوی مبتنی بر صبر در دوره ابتدایی براساس آموزه‌های اسلامی تدوین شد. این الگو زمینه‌های رشد و تعالی انسان از یک سو و مقاومت در برابر مسایل و مشکلات پیش روی را برای دانش‌آموزان فراهم می‌آورد بنابراین اجرای این مدل برای دوره ابتدایی توصیه می‌شود.

کلیدواژه‌ها: آموزه‌های اسلامی، الگوی مبتنی بر صبر، دوره ابتدایی.

۱. دانشجوی دکتری گروه علوم تربیتی، رشته فلسفه تعلیم و تربیت، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
- * نویسنده مسئول: دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران malki24@gmail.com
۲. استاد گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
۳. استاد گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
۴. استادیار گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور، بوکان، ایران.

مقدمه

تعلیم و تربیت از مهم‌ترین و پیچیده‌ترین اموری است که نقش بسیار مهمی در زندگی انسان دارد. آموزش و پرورش نهادی است که بر جامعه اثر مستقیم دارد، چرا که در سنین کودکی و نوجوانی آموزه‌ها در وجود آدمی نهادینه شده و تربیت صحیح شکل می‌گیرد (بست^۱، ۲۰۱۶). تعلیم و تربیت در زندگی بشر، مهم‌ترین و اساسی‌ترین جنبه زندگی است. ویژگی جامعه سالم و توسعه یافته، صرفاً به داشتن موقعیت جغرافیایی خوب و معادن گوناگون و منابع مالی نیست، بلکه جامعه سالم و توسعه یافته، جامعه‌ای است که نظام تعلیم و تربیت پویا، با نشاط، زنده و مترقی دارد (محمدی، کیخا و علیپور مقدم، ۱۳۹۵). این در حالی است که برنامه درسی مهم‌ترین عنصر تشکیل‌دهنده آموزش و پرورش و به منزله قلب این نظام عمل می‌کند. قسمت عمده‌ای از برنامه درسی که در نظام آموزشی متمرکز کشور ما، تعریف و تنظیم آن به عهده کارشناسان و متخصصان وزارت آموزش و پرورش می‌باشد طراحی برنامه درسی است. طراحی برنامه درسی شامل چهار فعالیت کاملاً مشخص تدوین اهداف، انتخاب محتوای تجارب یادگیری و وسایل آموزشی، تعیین روش‌های مؤثر تدریس و تنظیم ضوابط و معیارهای ارزشیابی است (تقی‌پور ظهیری، ۱۳۸۷). برنامه‌های درسی و نظریات در زمینه آموزش و پرورش از جمله عوامل و عناصری است که در تحقق بخشیدن به اهداف آموزشی نقش بسزایی دارد (نوروززاده، ۱۳۸۵). بنابراین شیوه کارکردن و مؤثر بودن در مراکز آموزشی مستلزم شناخت و طراحی بهینه برنامه‌های درسی است (یار محمدیان، ۱۳۹۶). توجه به آموزه‌های مهم دینی، متأثر از عوامل گوناگون چون خانواده، نهادهای آموزش رسمی و غیررسمی، فرهنگ، نوع حکومت و فلسفه حاکم بر جامعه است. نوع تربیت و توجه به مفاهیم دینی فرایندی درونی است که محیط و عوامل بیرونی صرفاً زمینه‌ساز ظهور و شکوفایی آن است، اما جهت‌گیری این فرایند در قالب گرایش‌ها و نگرش‌ها، با ساختار تربیتی جامعه، نظام آموزشی و خانواده رابطه مستقیم دارد (بیگدلی و ماهرزاده، ۱۳۹۴).

یکی از این آموزه‌های بسیار مهم دینی که در پیشگیری و درمان آسیب‌های روحی روانی نقش بسزایی دارد، صبر و بردباری است. توجه فراوان قرآن به صبر به خاطر ارزش دینی و اخلاقی است. صبر هم یک ضرورت دنیوی است و هم یک ضرورت دینی و سبب رشد و تعالی و تکامل انسان می‌شود. خداوند در قرآن با بشارت‌های فراوان، انسان‌ها را به صبر دعوت کرده و به آنان پاداشی بی‌نهایت وعده می‌دهد «... إِنَّمَا يُوفِي الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ» (سوره زمر/۱۰). «صبر» و مشتقات آن بیش از صد بار در قرآن ذکر شده است در چهار آیه از قرآن بعد از این‌که

خداوند آیات الهی را می‌شمارد، می‌فرماید: «إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ»؛ در این آیات نشانه‌هایی است برای کسانی که اهل صبر و شکر باشند. در آیه‌ای از قرآن نیز بعد از بیان شمه‌ای از شرح حال حضرت ایوب علیه‌السلام، برای ستایش آن حضرت می‌فرماید: «إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا، نِعْمَ الْعَبْدُ، إِنَّهُ أَوَّابٌ؛ ما او را صابر یافتیم؛ عجب بنده خوبی!» ظاهرأ توصیف آن حضرت به خوبی به واسطه صبر اوست. در آیات دیگری نیز می‌فرماید: «وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ»؛ «إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ»؛ «وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ» تعبیرات فراوان دیگری نیز در مدح «صبر» در قرآن کریم آمده است. در سوره عصر هم دو چیز را عامل اصلاح اجتماع معرفی می‌کند و آن این‌که مؤمنان یکدیگر را سفارش کنند به این‌که ملازم حق و اهل صبر باشند. خداوند می‌توانست در این سوره کوچک که می‌خواهد در آن ابتدا عصاره تعالیم اسلام برای رشد و کمال انسان و وظیفه عمومی هر فرد، و در مرحله بعد، عامل مهم همبستگی اجتماعی و تأثیر و تأثرات بین افراد را بیان کند، امور دیگری مثل توکل، اخلاص و یا تقوا را به‌عنوان ارزش‌های معنوی معرفی کند؛ اما به جای همه آن‌ها «صبر» را عنوان کرده است (قرآن کریم) لذا این ویژگی درونی (صبر) را باید در اوایل کودکی رشد و پرورش داد. بنابراین نظام خانواده و آموزشی لازم است با در نظر گرفتن تمهیدات لازم در این خصوص زمینه رشد و پرورش این ویژگی را در کودکان و دانش‌آموزان خود فراهم آورند. در این میان نظام آموزش و پرورش به‌عنوان نظام مهم اجتماعی وظیفه مهمی بر عهده دارد. رسالت این نظام علاوه بر انتقال میراث فرهنگی و تجارب بشری به نسل جدید، ایجاد تغییرات مطلوب در شناخت‌ها، نگرش‌ها و در نهایت رفتار کودکان، نوجوانان و جوانان است. برای نیل به این اهداف در هر کشوری سرمایه‌های فراوانی برای آموزش و پرورش کودکان، نوجوانان و جوانان هزینه می‌شود (صافی، ۱۳۸۵). صبر و مقاومت از اصول اولیه زندگی بشری است که خداوند متعال در فطرت هر انسانی قرار داده است (نعیمی سراجی، ۱۳۹۴). این در حالی است که به اعتقاد فونتولاکیس، سیامولی، مگیرا و کاپرینس^۱ و (۲۰۱۸) با اتکا به خداوند و صبر، می‌توان موقعیت‌های غیرقابل کنترل را در اختیار خود درآورد و سخت‌رویی را افزایش داد. نتایج پژوهش‌های هاسر^۲ (۲۰۰۶)، کلایجیان و شاهینیان^۳ (۱۹۹۸)، پارگامنت^۴ و همکاران (۱۹۹۶)، یانگ^۵ (۲۰۰۶)، بوالهیری، نظری و زمانی (۱۳۹۱) و پارک^۶ (۲۰۱۱) بیانگر این است که نگرش مذهبی در موقعیت‌های دردناک بر توانایی شخص برای مقابله با مشکلات تأثیر گذاشته و باعث افزایش سخت‌رویی او می‌شود.

1. Fountoulaki, Siamouli, Magiria & Kaprinis

2. Hauser

3. Kalayjian & Shahinian

5. Yang

4. Pargament

6. Park

کودکان در مقطع ابتدایی عمدتاً خواسته‌های خود را به سرعت مطرح کرده و انتظار برآورده شدن آن را در سریع‌ترین زمان ممکن دارند. این در حالی است که دانش‌آموزان از همان اوایل کودکی باید مورد آموزش در ارتباط با صبر و بالا بردن توانایی صبر در زندگی را داشته باشند. صبر به‌عنوان یک فضیلت انسانی برای پشت سر گذاشتن مشکلات و مصائب زندگی، برای بهتر شدن زندگی فردی و اجتماعی حائز اهمیت است. فرد صبور بین خود و دنیای بیرون رابطه‌ی ملایم‌تری برقرار می‌کند. چنین فردی در برابر ناملازمات دنیای بیرون مقاومت بیشتری نشان می‌دهد. بنابراین توانایی داشتن ویژگی صبر ضروری به نظر می‌رسد. واژه صبر و استقامت در آموزه‌های دینی ما مسلمانان از اهمیت بالایی برخوردار است تا آنجا که در روایات ائمه معصومین (علیهم السلام) به منزله‌ی سر برای بدن تشبیه گردیده است. بدون تردید هیچ امر یا نهی از سوی خالق حکیم برای انسان‌ها بدون حکمت و هدف نبوده و نیست و توصیه به حلم و صبر نیز در تعالیم دینی ما از این قاعده مستثنی نخواهد بود (عسکری، ۱۳۹۳).

هدف کلی آموزش و پرورش در هر جامعه این است که هر فرد را طبق الگوی اعتقادات و ارزش‌های فرهنگی، دینی، اجتماعی و سیاسی خود تربیت کند و انسان متناسب و شایسته آن جامعه تحویل دهد (دانسو^۱، ۲۰۱۸). بنابراین تمرکز بر برنامه‌های درسی و تدوین آن‌ها نشان می‌دهد هیچ نظام تربیتی را نمی‌توان یافت که برای تربیت انسان‌ها کوشش کند ولی جهت‌گیری مشخص در این کار نداشته باشد (گندمکار، قلتاش، هاشمی و ماشینی، ۱۳۹۸). برای این منظور هر جامعه‌ای متناسب با فلسفه آن جامعه اقدام به تدوین برنامه‌های درسی خواهد کرد. این حالی است که با وجود اهمیت غیرقابل انکار صبر و بالا بردن تحمل و توان افراد، در برابر مشکلات و سختی‌های زندگی، در بررسی نقش و تأثیر آموزه‌های دینی از جمله صبر، ادبیات قابل ملاحظه‌ای به چشم نمی‌خورد. لذا حوزه صبر مستلزم انجام مطالعات گسترده و تدوین الگوی مناسب می‌باشد. از این رو با توجه به ظرفیت فراوان دین مبین اسلام و فرهنگ و ادبیات ایرانی و اینکه در جامعه ما، بسیاری از رفتارها مستقیم و غیرمستقیم متأثر از آموزه‌ها و باورهای دینی بوده و اغلب با آن‌ها ارزیابی می‌شوند. براین اساس هدف اصلی پژوهش، تدوین الگوی صبر در عناصر برنامه درسی دوره ابتدایی براساس آموزه‌های اسلامی با بهره‌گیری از تکنیک دلفی می‌باشد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

در زمینه صبر تحقیقات بسیاری صورت گرفته است که هر یک به نوعی تلاش کرده است صبر را از جهات گوناگون مورد بررسی قرار دهد. به‌عنوان نمونه کتاب‌الاخلاق، با توجه به آیات و روایات،

سعی کرده است به‌طور مختصر چیستی، اقسام، فضیلت و بالاخره، شیوه‌های تحصیل صبر را بیان نماید (شبر، ۱۳۸۲). یکی دیگر از بزرگان اخلاق، در کتاب احوال‌السالکین به‌طور مختصر نکاتی در مورد رسیدن به مقام صبر بیان می‌کند (فیض کاشانی، ۱۴۲۶ ق).

سرتیپی، سهرابی و پسندیده (۱۳۹۵)، در تحقیقی با عنوان "کارآمدی آموزش صبر براساس مؤلفه‌های صبر در الگوی اسلامی شادکامی، بر به باشی روان‌شناختی زنان خانه‌دار" که به صورت نیمه‌آزمایشی (پیش‌آزمون-پس‌آزمون) با گروه کنترل انجام پذیرفت نشان دادند که برنامه مداخله آموزش صبر با تأکید بر آموزه‌های اسلامی در بهزیستی روان‌شناختی زنان مؤثر است. عسکری (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان "کارکردهای تربیتی صبر و نقش آن در سلامت روان از منظر قرآن و روایات" که با روش توصیفی-تحلیلی و رویکرد قرآنی-روایی انجام گرفت نشان داد که از دیدگاه قرآن صبر در بعد تربیتی سبب می‌شود که انسان در برابر مشکلات و حوادث سخت زندگی مقاومت نماید، توان تحمل انسان را ارتقاء بخشده و کارایی انسان را بالا می‌برد و سبب رهایی از تنیدگی، موفقیت در عرصه‌های مختلف، مهار کردن و خشم می‌گردد که همه اینها سبب بهداشت روان انسان می‌گردد. اسکندری طاسکوه (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان "نقش سازنده صبر در زندگی فردی و اجتماعی انسان از دیدگاه امام علی (ع) با تکیه بر نهج‌البلاغه" که با روش تحلیل اسنادی انجام پذیرفت نشان دادند که هر چه انسان ایمانش بیشتر باشد، در برابر مصائب و مشکلات زندگی صبورتر خواهد بود و بالعکس. به وجود آمدن هر یک از اخلاقیات ایمانی نیازمند صبر استقامت رابطه ایمان و صبر رابطه‌ای دو سویه است و صبر در مصائب و سختی‌ها منجر به کشف توانایی‌ها و قدرت درونی انسان می‌شود و همچنین سنت زندگی در دنیا آمیخته با مصائب و سختی است تا انسان خودش را بشناسد و در نهایت اینکه بلایا برای انسان مؤمن مظهر لطف پروردگار است. زارع بوانی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان "اثربخشی آموزش صبر بر امید و بهزیستی روان‌شناختی در مادران کودکان کم توان ذهنی" با استفاده از روش نیمه‌تجربی نشان داد که آموزش صبر بر امید و به باشی روان‌شناختی مادرانی که در شرایط سخت نگهداری از فرزند ناتوان ذهنی هستند مؤثر بوده و بعد از آموزش صبر این گروه از مادران از امید و به باشی روان‌شناختی بالاتر برخوردار بودند. مقصودی مدیح (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان "تعیین اثربخشی آموزش صبر بر توانمندی‌های شخصیت و کیفیت زندگی زنان سرپرست خانوار" با استفاده از روش نیمه‌تجربی نشان دادند آموزش صبر در طی ۸ جلسه بر توانمندی‌های شخصیت (عدالت، میانه‌روی) و کیفیت زندگی مؤثر بوده است و سبب افزایش این دو ویژگی در زنان خانه دار می‌شود. امری (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان "نشانه‌شناسی صبر بر معصیت با تکیه بر منابع اسلامی" در این پژوهش با استفاده از روش توصیفی-کتابخانه‌ای و با تکیه بر منابع اسلامی، به شناسایی و طبقه‌بندی نشانه‌های صبر بر معصیت در چهار بعد شناختی، هیجانی، انگیزشی و

رفتاری پرداخته شده است. ضمن بررسی نشانگان کلی صبر، به‌طور ویژه آن دسته از نشانه‌هایی که می‌توانند در موقعیت معصیت محقق شوند، شناسایی و تبیین شده‌اند. نتایج نشان داد که در بعد شناختی سه نشانه، در بعد هیجانی چهار نشانه، در بعد انگیزشی یک نشانه و در بعد رفتاری سه نشانه می‌تواند حاکی از ویژگی صبر بر معصیت باشند. حق‌جو (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان "پیش‌بینی افکار خودکشی در دانشجویان بر مبنای صبر و تنظیم هیجانی" و با استفاده از روش همبستگی نشان از آن دارد که عدم مؤلفه صبر و کنترل بر هیجانات قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده افکار خودکشی هستند. تنظیم هیجانی و ویژگی صبر در افراد به‌عنوان سپری است برای جلوگیری از افکار خودکشی. پورنعمتی، گلزاری و باقری (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان "بررسی اثربخشی آموزش صبر به شیوه پروهی بر کاهش علائم افسردگی و فشار روانی حاصل از داغ دیدگی در مادرانی که فرزند خود را از دست داده‌اند" با استفاده از روش نیمه‌تجربی نشان دادند این پژوهش شامل مادران داغدار فرزندی بود که مدت سه ماه تا یک سال از مرگ فرزندان‌شان می‌گذشت و نمرات افسردگی یک در محدوده افسردگی شدید قرار داشت. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که آموزش صبر، در کاهش میزان افسردگی و استرس ادراک شده مادران داغ دیده مؤثر است. حسین ثابت (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان "اثربخشی آموزش صبر بر اضطراب، افسردگی و شادکامی" که با استفاده از روش نیمه‌تجربی و بر روی سه گروه از دختران مقطع اول دبیرستان انجام پذیرفت نشان داد که آموزش صبر منجر به کاهش اضطراب، افسردگی و افزایش شادکامی می‌شود.

اشنیتکر^۱ (۲۰۱۲) در تحقیقی با عنوان "تأثیر آموزش صبر بر به باشی" با استفاده از روش نیمه‌تجربی نشان داد که آموزش صبر در هنگام مشکلات و یا تنش‌های زندگی می‌تواند بر به باشی افراد مؤثر باشد. هم‌چنین تحقیقات نشان می‌دهد اعتقاد به وجود یک منبع، باور به وجود یک قدرت برتر، یافتن معنا در تجارب منفی، دیدن تجارب منفی از دیدگاهی مثبت و نگاه کردن به آن‌ها به‌عنوان تجارب ضروری زندگی و خوش‌بین بودن و صبر با افزایش سخت‌رویی و سازگاری همبستگی بالایی دارد (کالیل^۲، ۲۰۰۳).

روش‌شناسی پژوهش

در این پژوهش از روش ترکیبی از جمله تحلیل اسنادی و تکنیک دلفی استفاده شده است. برای بررسی پیشینه پژوهش و جمع‌آوری داده‌های متناسب با هدف پژوهش از منابع موجود از جمله قرآن و نهج‌البلاغه استفاده شد. کلید واژگان مورد استفاده برای جستجو شامل صبر، الگوی آموزشی و پرورشی مبتنی بر صبر، صبر در آموزه‌های اسلامی، نقش صبر در تربیت، جایگاه صبر

در آموزش، صبر و فواید آن بود. بر این اساس روند بررسی بدین شرح است ابتدا به تحلیل قرآن و سپس به بررسی نهج‌البلاغه ترجمه سیدرضی پرداخته شد. از آن‌جا که معیارهای دقت در تحلیل محتوی کیفی شامل اعتبار، انتقال‌پذیری و قابلیت تأیید می‌باشد. برای تعیین اعتبار از راهبرد بازبینی مشارکت‌کنندگان و بازبینی متخصصان استفاده شده است. به این منظور کدگذاری تحلیل در اختیار سه پژوهشگر قرار گرفت که ضریب توافق ۰/۸۹ برآورد شد. برای سنجش بازبینی مشارکت‌کنندگان علاوه بر بازگرداندن گفتار و تجربیات صاحب‌نظران و متخصصان در طول مصاحبه، متن کامل کدها و طبقات در اختیار ۵ نفر از متخصصان قرار گرفت و نظرات ایشان در اصلاح و یا تأیید مورد استفاده قرار گرفت. برای بررسی انتقال‌پذیری نیز متن کامل به همراه کدها و طبقات در اختیار سه تن از اعضا قرار گرفت. هم‌چنین در ارتباط با تأییدپذیری فرایند تلاش گردید تا کلیه فعالیت‌ها به دقت ثبت گردد. جهت رعایت شرایط اخلاقی ضمن ایجاد جو صمیمی در گروه سعی گردید تا رضایت ایشان جهت شرکت در گروه جلب گردد. تحلیل محتوایی تحقیقات کیفی از طریق فرایند طبقه‌بندی نظام‌مند، کدها و طبقات مستقیماً و به صورت استقرایی از داده‌های خام استخراج می‌شوند. بنابراین سه مرحله اصلی در فرایند انجام تحلیل محتوا اسنادی باید طی شود از جمله؛ آماده شدن برای تحلیل، سازماندهی و در نهایت گزارش نتایج به دست آمده.

شکل ۱. مراحل تحلیل محتوای کیفی

به‌طور کلی فرایند کدگذاری در تحلیل محتوای کیفی بسته به مسئله یا اهداف پژوهش می‌تواند به صورت قیاسی یا استقرایی صورت پذیرد (مؤمنی راد، علی‌آباد، فردانش و مزینی، ۱۳۹۲). بنابراین تحلیل انجام شده در این مقاله از نوع تحلیل محتوی کیفی به صورت استقرایی می‌باشد. در بخش دوم و برای طراحی مدل از تکنیک دلفی استفاده شد بدین‌منظور جامعه آماری شامل اساتید، دانشجویان دکتری و اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها با رشته تحصیلی مرتبط که

تعداد ۳۱ نفر (۳۱ نفر اشباع داده‌ها) به صورت هدفمند انتخاب شدند. معیار ورود داشتن مدرک تحصیلی مرتبط، حداقل ۴ سال تدریس و کار مرتبط با پژوهش بود.

در بخش تکنیک دلفی چهار مرحله به شرح زیر انجام شد. در مرحله اول: سوالات تحقیق برای مناسب بودن کلمات از قبیل ابهام و عدم وضوح مورد پابلوت قرار گرفت، در مرحله دوم: پرسشنامه مناسب تدوین تا هر عنوان با استفاده از مقیاس و به صورت کمی استخراج و موارد توافق و عدم توافق مشخص شود در ضمن، در این مرحله از افراد خواسته شد تا استدلال و دلیل اولویت‌بندی خود بین آیت‌ها را بیان نمایند، در مرحله سوم، از شرکت‌کنندگان درخواست شد تا پاسخ‌ها را مجدداً مرور نموده در صورت نیاز در نظرات و قضاوت‌های خود، تجدیدنظر کرده و دلایل خود را در موارد عدم اجماع ذکر نمایند و در مرحله چهارم: لیست آیت‌های باقیمانده، رتبه بندی‌ها، نظرات اقلیت و موارد اجماع بین پانلیست‌ها توزیع و آخرین فرصت را برای شرکت کنندگان فراهم تا در نظرات خود تجدید نظر کنند.

یافته‌های پژوهش

تحلیل اسناد و منابع مرتبط با صبر از جمله؛ قرآن، نهج البلاغه و احادیث به تفکیک آمده است.

جدول شماره ۱. بررسی قرآن در ارتباط با صبر

کدگذاری‌ها	تفسیر آیه	عنوان و شماره آیه	آیه	ردیف
- بهرمندی از پاداش بینهایت	خداوند در قرآن با بشارت‌های فراوان، انسان‌ها را به صبر دعوت کرده و به آنان پاداشی بی نهایت وعده می‌دهد	سوره زمر/ ۱۰	إِنَّمَا يُوفِي الصَّابِرِينَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ	۱
- آشنایی با مسیرهای انحرافی	و چه بسیار پیامبرانی که همراه او توده‌های انبوه کارزار کردند و در برابر آنچه در راه خدا بدیشان رسید سستی نورزیدند و ناتوان نشدند	آل عمران/ ۱۴۶	«وَكَايِنٍ مِّنْ نَّبِيِّ قَاتَلَ مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ»	۲
- پیشگیری از مسیرهای انحرافی	و تسلیم [دشمن] نگردیدند و خداوند شکیبایان را دوست دارد. نکته‌ی مهمی که باید در نظر گرفت این است که صبر از منظر عقل شناخت گناه کافی نیست. آشنایی با مسیرهای انحرافی که نفس اماره به آن امر می‌کند زمانی ارزشمند است که انسان از حرکت نفس به سوی مسیرهای انحرافی پیشگیری کند و این پیشگیری زمانی ممکن است که با استقامت و صبر در مقابل گناه بایستد			

پروردگارا بر ما صبر و مقاومتی فرو ریز و گام - پیروزی بر
های ما را استوار گردان و ما را بر گروه کافران دشمن از
پیروز کن. طریق مقاومت

در این آیه سخن از گروه مؤمنی است که برای و پایداری
انجام یک واجب، رهسپار میدان پیکار شده و - جایگاه صبر
خود را برای مقابله با دشمنی نیرومند آماده بر اطاعت
ساخته‌اند. اینان از خدا می‌خواهند که روح
مقاومت و پایداری در برابر موانع را در آنان
بدمد و از نتیجه و ثمره لذت بخش آن یعنی
پیروزی بر دشمن بر خوردارشان سازد. معنای
صبر در این آیه نیز کاملاً آشکار و منطبق با
صبر بر اطاعت است (خامنه‌ای، ۱۳۵۸،
ص ۳۶).

« اَمَا آن کسی که طغیان کرده، و زندگی دنیا - کنترل هوای
را مقدم داشته... و آن کس که از مقام نفس
پروردگارش ترسان باشد و نفس را از هوای
بازدارد...». این آیه به دو گروه از انسان‌ها
اشاره دارد که یک گروه از آن‌ها در مقابل
هوای نفس خود سر فرود آورده و در مقابل
زرق و برق آن، صبر خود را از کف داده؛ اما
گروه دیگر به خاطر ترس از مقام پروردگار
خویش، نفس خویش را حبس نموده و صبر را
پیشهی خود می‌سازد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۲:
ج ۲۶، ص ۱۰۷).

«قطعاً همه‌ی شما را با چیزی از ترس، - عدم تأثیر
گرسنگی، و کاهش در مال‌ها و جان‌ها و میوه مصایب و
ها، آزمایش می‌کنیم و بشارت ده به استقامت مشکلات در
کنندگان! آن‌ها که هرگاه مصیبتی به ایشان زندگی
می‌رسد، می‌گویند: ما از آن خدائیم و به سوی
او بازمی‌گردیم». در این آیه خداوند، به کسانی
که در برابر مصایب و مکروهات، صبر پیشه
کرده‌اند، بشارت می‌دهد؛ چرا که آنان مالکیت
حقیقی را از آن خدا می‌دانند و او را صاحب
حق هرگونه تصرفات در عالم به حساب می
آورند؛ پس به‌طور قطع چنین کسی از وارد
شدن مصایب و مشکلات متأثر نمی‌گردد

«رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا
وَ تَبَّتْ أَفْئَامُنَا وَ
انْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ
الْكَافِرِينَ»؛

بقره/ ۲۵۰

۳

« اَمَا مِنْ طَغَى وَ اَثَرَ
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا... وَ اَمَا
مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَ
نَهَى النَّفْسَ عَنْ
الْهُوَى... »

نازعات/

۳۷ - ۴۰

۴

« وَ لَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ
مِّنَ الْخَوْفِ وَ الْجُوعِ وَ
نَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَ
الْأَنْفُسِ وَ الثَّمَرَاتِ وَ
بَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا
أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا
إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ
رَاجِعُونَ»

بقره/ ۱۵۵ -

۱۵۶

(عسکری، ۱۳۹۳).

«همان پروردگار آسمان‌ها و زمین، و آنچه میان آن دو قرار دارد! او را پرستش کن و در راه عبادتش شکیبا باش!»
 صبر بر واجبات یا شکیبایی در طاعت عبارت است از تنظیم و تطبیق تمرین و ممارست برنامه‌های طولانی مدت در انجام وظایف محوله چه عبادی چه اجتماعی و چه خانوادگی به منظور خودسازی و آمادگی روحی، جسمی و علمی در مسیر الهی و قرب به خداوند است (صدری، ۱۴۸۶، ص ۵۴).

«و اگر بعد از شدت و رنجی که به او رسیده، نعمت‌هایی به او بچشانیم، می‌گوید: مشکلات از من برطرف شد، و دیگر باز نخواهد گشت! و غرق شادی و غفلت و فخر فروشی می‌شود... مگر آن‌ها که (در سایه‌ی ایمان راستین) صبر و استقامت ورزیدند و کارهای شایسته انجام دادند» صبر در برابر معصیت‌ها و هوای نفس آنقدر عظیم است که حتی یوسف نبی (ع) نیز خود را از شر آن ایمن ندانسته و به خدا پناهنده می‌شود (طوسی، ۱۳۷۲).

«من هرگز خودم را تبرئه نمی‌کنم، که نفس (سرکش) بسیار به بدی‌ها امر می‌کند، مگر آنچه را پروردگارم رحم کند» یوسف (ع) فرزند یعقوب نبی (ع) که در کودکی مورد حسد برادران خود قرار گرفت و با بی‌رحمی او را در چاه انداختند، سپس به بهایی اندک فروختند؛ و در مصر نیز به دلیل رد درخواست نامشروع همسر عزیز مصر و دیگر زنان مصری، سال‌ها به زندان افتاد، اما در برابر همه‌ی این مصائب صبر پیشه کرد و بر خدا توکل نمود.

صبر بر موارد یاد شده ملکه‌ای را در انسان به وجود می‌آورد که او را از سرعت انفعال در برابر ناملایمات، بیتابی در برابر حوادث تکان

«رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَ
الْأَرْضِ وَ مَا بَيْنَهُمَا
فَاعْبُدْهُ وَ اصْطَبِرْ
لِعِبَادَتِهِ»

مریم/۶۵

۵

«وَلَيْنِ اُدْقَانُهُ نِعْمَاءٌ
بَعْدَ ضَرَاءٍ مَسْتَهٌ
لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتِ
عَنِّي اِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُوْرٌ
اِلَّا الَّذِيْنَ صَبَرُوْا وَ
عَمِلُوْا الصَّالِحَاتِ»

هود/۱۰ -

۱۱

۶

«وَمَا اُبْرِيْ نَفْسِيْ اِنْ
النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوْءِ
اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيْ»

یوسف/۵۳

۷

حرکات

دهنده، خطاء، انجام حرکات غیر منظم و غیرمنظم و نامتعادل و اظهار برتری بر دیگران باز می‌دارد
یعنی صبر پوششی می‌شود بر گرفتاری‌ها و - صبر زمینه کمکی در دشواری‌ها (امیری پور، ۱۳۸۳، سازکاهش ص ۱۴۳).
اظهار برتری بر دیگران

«چه بسیار پیامبرانی که مردان الهی فراوانی به همراه آن‌ها جنگ کردند، آن‌ها هیچگاه در برابر آنچه در راه خدا به آن می‌رسیدند، سست نشدند، و ناتوان نگردیدند و تن به تسلیم ندادند...»

خداوند در این آیه برای تشویق و ترغیب مؤمنان به سوی جهاد، از سرگذشت پیامبران گذشته و صبر و پایداری آنان در راه خدا و تحمل سختی‌های جدال با دشمنان خبر می‌دهد، تا مؤمنان از آنان سرمشق بگیرند و در مقابل مشقات جنگ، سست نشوند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۲، ص ۲۴۴).

«چه بسیار گروه اندکی که به یاری و اذن خدا بر گروه بسیاری غلبه کرده است و خداوند با صابران است». این آیه به خوبی نشان می‌دهد که آنچه در جهاد با دشمن اهمیت دارد، زیادی تعداد نفرات نیست؛ بلکه ایمان به یاری خدا و صبر در برابر مشکلات جهاد است که نتیجه‌ی جنگ را تعیین می‌کند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۲، ص ۲۴۴).

«اگر نیکی به شما رسد، ناراحت می‌شوند و اگر حادثه‌ی ناگواری برای شما رخ دهد، خوشحال می‌گردند؛ اما اگر (در برابر آن‌ها) استقامت و پرهیزکاری پیشه کنید، نقشه‌های (خائنانه‌ی) آن‌ها به شما زبانی نمی‌رساند». خداوند در این آیه به مؤمنان آموزش می‌دهد که با مسلح شدن به صبر و تقوا هیچ‌گونه آسیبی از ناحیه‌ی دشمنان به آن‌ها کارساز نخواهد شد؛ چرا که با این سلاح از تصمیم‌های عجولانه پرهیز نموده و به درستی تدبیر

«وَكَايِنَ مَنْ نَبِيٍّ قَاتِلٍ
مَعَهُ رَبِّيونَ كَثِيْرٌ فَمَا
وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي
سَبِيْلِ اللّٰهِ وَ مَا ضَعُفُوا
وَمَا اسْتَكْبَرُوْا...»

آل
عمران/ ۱۲۰

۸

«كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيْلَةٍ
غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيْرَةً بِإِذْنِ
اللّٰهِ وَاللّٰهُ مَعَ
الصّٰبِرِيْنَ»

بقره/ ۲۴۹

۹

«إِنْ تَمَسَّسْتُمْ حَسَنَةً
تَسُوْهُمُ وَاِنْ تَصِيْبْكُمْ
سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوْا بِهَا وَاِنْ
تَصِيْرُوْا وَتَتَّقُوْا
لَا يُضِرُّكُمْ كَيْدُهُمْ
شَيْئًا»

آل عمران
۱۲۰/

۱۰

می‌نمایند و این چیزی جز محفوظ ماندن از کید دشمنان نیست (طالقانی، ۱۳۶۲ش، ص ۸۷).

«ما می‌دانیم که گفتار آن‌ها، تو را غمگین می‌کند، ولی (غم مخور! و بدان که) آن‌ها تو را تکذیب نمی‌کنند. پیامبرانی پیش از تو نیز تکذیب شدند و در برابر تکذیب‌ها صبر و استقامت کردند، و (در این راه) آزار دیدند، تا هنگامی که یاری ما به آن‌ها رسید، (تو نیز چنین باش)». پیامبر اسلام (ص) در گفتگوهای منطقی و مبارزات فکری که با مشرکان لجوج داشت، گاهی از شدت لجاجت آن‌ها و عدم تأثیر سخن در روح آنان و گاهی از نسبت‌های ناروایی که به ایشان می‌دادند، غمگین و اندوهناک می‌شد؛ اما خداوند برای دلداری پیامبر به ذکر مشکلات انبیاء گذشته و شکیبایی آنان در برابر دشمنان می‌پرداخت، تا با دلگرمی و صبر و استقامت بیشتر، برنامه‌ی خویش را تعقیب کند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۲، ص ۲۰۹).

«بدی را با نیکی دفع کن، ناگاه (خواهی دید) همان کس که میان تو و او دشمنی است، گویی دوستی گرم و صمیمی است! اما جز کسانی که دارای صبر و استقامتند، به این مقام نمی‌رسند، و جز کسانی که بهره‌ی عظیمی (از ایمان و تقوا) دارند، به آن نایل نمی‌گردند!»

«و در برابر صبرشان، بهشت و لباس‌های حریر بهشتی را به آن‌ها پاداش می‌دهد...» این آیه و آیات بعد که در وصف صبر بر گرسنگی و ایثار طعام امام علی (ع) و خانواده‌ی ایشان نازل شده است، به پاداش آن اشاره نموده و نعمت‌های بهشتی را که به خاطر صبر به آن بزرگوارن داده شده، بیان می‌کند، و این خود بیانگر نشان‌های بر پاداش عظیم و منزلت

«قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزَنُكَ
الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ
لَا يَكْذِبُونَكَ... وَ لَقَدْ
كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ
قَبْلِكَ فَصَبْرُوا عَلَيَّ مَا
كُذِّبُوا وَ أُوذُوا حَتَّى
أَتَاهُمْ نَصْرُنَا»

انعام/۳۳ -

۳۴

۱۱

«ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ
أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي
بَيْنَكَ وَ بَيْنَهُ عَدَاوَةٌ
كَأَنَّهُ وَليٌّ حَمِيمٌ وَ مَا
يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا
وَ مَا يُلْقَاهَا إِلَّا دُوًّا حَظًّا
عَظِيمٌ» (فصلت/۳۴ و
۳۵).

فصلت/۳۴ -

۳۵

۱۲

انسان/۱۲،

فرقان/۷۵،

رعد/۲۴،

بقره/۱۵۷،

نحل/۹۶،

قصص/۵۴

زمر/۱۰

«وَ جَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا
جَنَّةً وَ حَرِيرًا...»

۱۳

<p>صبرانه در درگاه خداوند است. فرد صبور از اشتباهات و ظلم دیگران می‌گذرد و اهل گذشت است. کسی که صبر کند و ساز عفو و گذشته</p>	<p>صبرانه در درگاه خداوند است. فرد صبور از اشتباهات و ظلم دیگران می‌گذرد و اهل گذشت است. کسی که صبر کند و ساز عفو و گذشته</p>	<p>شوری/۴۳</p>	<p>و لمن صبر و عفران ذلک لمن عزم الامور»</p>	<p>۱۴</p>
<p>صبر زمينه ساز ياد خدا بودن</p>	<p>این آیه صابران را معرفی کرده و می‌گوید: (آنان که هرگاه مصیبتی به ایشان می‌رسد می‌گویند: ما از آن خداییم و بسوی او باز می‌گردیم. توجه به این واقعیت که از او هستیم، این درس را به ما می‌دهد که هرگز از زوال نعمت‌ها ناراحت نشویم، زیرا همه‌ی این مواهب بلکه خود ما نیز به او تعلق داریم، یک روز می‌بخشد و روز دیگر باز می‌گیرد و هر دو صلاح ماست. و توجه به این واقعیت که همه به سوی او باز می‌گردیم، به ما اعلام می‌کند که اینجا سرای جاویدان نیست و زوال نعمت‌ها و نقصان مواهب یا فزونی آن‌ها زودگذر است و همه‌ی اینها وسیله‌ای است برای پیمودن مراحل تکامل. توجه به این دو اصل اساسی، اثر عمیقی در ایجاد روح استقامت و صبر دارد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۲، ج ۱، ص ۱۵۰).</p>	<p>بقره/۱۵۶</p>	<p>و بشر الصابرين، الذین اذا اصابتهم مصیبه قالوا انالله وانالیه راجعون»</p>	<p>۱۵</p>
<p>صبر زمينه ساز ثبات و مقاومت</p>	<p>افراد صبور در کارها مقاومت بیشتری دارند و هر فرد صبور کار چندین فرد غیرصبور را انجام می‌دهد.</p>	<p>انفال/۶۵</p>	<p>«یا ایهاالنبی حرض المومنین علی القتال ان یکن منکم عشرون صابرون یغلبوا مائتین وان یکن منکم مائه یغلبوا الفامن الذین کفروا بانهم قوم لا یفقهون»</p>	<p>۱۶</p>
<p>صبر زمينه ساز مقاوم بودن</p>	<p>در برابر زخم زبان، تهمت و ناسزای افراد جاهل بابر دباری برخورد می‌کنند</p>	<p>مزل/ ۱۰</p>	<p>واصبر علی ما یقولون واهجرهم هجره جمیلاً</p>	<p>۱۷</p>
<p>صبر زمينه ساز منطقی برخورد کردن</p>	<p>موقع دزدیده شدن، مفقود شدن و یا از بین رفتن اموالشان برخورد منطقی دارند. در این آیه به مسأله آزمایش و چهره‌های گوناگون آن اشاره می‌شود و می‌فرماید: (قطعاً همه‌ی شما را</p>	<p>بقره/ آیه ۱۵۵</p>	<p>«ولنبلونکم بشیمن الخوف والجوع ونقص من الاموال والانفس والثمرات و بشر</p>	<p>۱۸</p>

الصابرین»

با چیزی از ترس و گرسنگی و کاهش در مال
ها و جان‌ها و میوه‌ها آزمایش می‌کنیم). و از
آنجا که پیروزی در این آزمایشات، جز در
سایه مقاومت و پایداری و صبر ممکن
نیست، در پایان آیه می‌فرماید: (وبشارت ده به
استقامت‌کنندگان و صبرپیشگان) آنان این
آزمایش‌های سخت را به خوبی پشت سر می
گذارند و بشارت پیروزی متعلق به آن‌هاست،
اما سست عهدان بی‌استقامت از بوته‌ی این
آزمایش‌ها سیه روی در می‌آیند (مکارم
شیرازی، ۱۳۷۲، ج ۱، ص ۱۵۰).

موقع از دست دادن شغل خود، از خود، - صبر زمینه
خویش‌داری نشان می‌دهند و برخداوند ساز متوکل بر
توکل می‌کنند. شأن نزول این آیه به گروهی
از مسلمانان مانند بلال، عمار، یاسر، صهیب و
خباب برمی‌گردد که پس از اسلام آوردن، در
مکه سخت زیر فشار بودند و برای تقویت
اسلام و رساندن صدای خود به دیگران، بعد از
هجرت پیامبر(ص)، به مدینه هجرت کردند.
در این میان، صهیب که فرد سالخورده‌ای بود
به مشرکان مکه پیشنهاد کرد که بیاید اموال
را بگیرید و بگذارید به مدینه بروم و آن‌ها نیز
موافقت کردند. و خداوند نیز پیروزی او و
امثال او را در هر دو جهان بازگو کرد. بنابراین
این آیه مهاجران راستین و صبور و با استقامت
را با دو صفت توصیف کرده و می‌گوید: (آنان
کسانی هستند که صبر و استقامت پیشه
کردند و تنها بر پروردگارشان توکل می‌کنند).

الذین صبروا و علی
ربههم یتوکلون»

سوره
نحل/۴۲

<p>هنگامی که به آن‌ها بیماری و آسیب جسمانی می‌رسد از خود، خویشترنداری نشان می‌دهند. ساز خویشترن قرآن در این آیه شریفه به بیان مهم‌ترین دار در مقابل اصولی در ناحیه‌ی ایمان و اخلاق و عمل، مصائب ضمن بیان شش عنوان پرداخته است. که در ضمن بیان عناوین انفاق و ایثار، برپایی نماز، گذشتن از مال، پرداخت زکات و وفای به عهد، ششمین اصل مهم و عنوان اساسی راه صبر می‌شمارد. در واقع ششمین و آخرین برنامه‌ی این گروه نیکوکار را چنین شرح می‌دهد(و نیکوکاران کسانی هستند که راست می‌گویند و از پرهیزگارانند) (مکارم شیرازی، ۱۳۷۲، ج ۱، ص ۱۶۶).</p>	<p>«والصابرون فی البساء والضرء وحین الباس اولئک الذین صدقوا و اولئک هم المتقون»</p> <p>۲۰ «ولما برزوا لجالوت وچنوده ی قالوا ربنا افرغ علينا صبرا و ثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکافرین» (بقره/۲۵۰).</p>	<p>بقره/آیه ۱۷۷</p> <p>بقره/۲۵۰</p>
--	--	-------------------------------------

جدول شماره ۱ تحلیل و بررسی آیات قرآن در ارتباط با صبر را نشان می‌دهد. بر این اساس ابتدا آیه، سپس نام و شماره هر آیه بعد تفسیر آیه و در نهایت کدهای مستخرج شده ذکر شده است. بر این اساس در این بخش ۲۹ کد استخراج گردید.

جدول شماره ۲. بررسی نهج البلاغه در ارتباط با صبر

متن	عنوان و شماره	تفسیر خطبه	کدگذاری‌ها
وَعَلَيْكُمْ بِالصَّبْرِ، فَاِنَّ الصَّبْرَ مِنَ الْاِيْمَانِ كَالرَّاسِ مِنَ الْجَسَدِ، وَ لَا خَيْرَ فِي جَسَدٍ لَا رَاسَ مَعَهُ، وَ لَا فِي اِيْمَانٍ لَا صَبْرَ مَعَهُ.	نهج البلاغه/ حکمت ۸۲	شما را به پنج چیز سفارش می‌کنم که اگر برای آن‌ها شتران را با شتاب برانید و رنج سفر را به خاطر آن‌ها متحمل شوید سزاوار است یکی از آن پنج چیز: و بر شما باد به شکیبایی، که شکیبایی، ایمان را چون سر است بر بدن، و همان طوری که بدن بدون سر ارزشی ندارد همین‌طور هم ایمان بدون صبر خیری در آن نیست	- شکیبایی ایمان را چون سر است بر بدن - ایمان بدون صبر خیری نیست
مَنْ لَمْ يُنِجِ الصَّبْرُ اهْلَكَهُ الْجَزَعُ لَا يَعْدَمُ الصَّبْرُ الظَّفَرَ وَ اِنْ طَالَ بِهِ الزَّمَانُ الْاِيْمَانُ عَلٰى اَرْبَعِ دَعَائِمٍ: عَلٰى الصَّبْرِ، وَ الْيَقِيْنِ، وَ الْعَدْلِ وَ الْجِهَادِ. وَ الصَّبْرُ مِنْهَا	نهج البلاغه/ حکمت ۱۸۹	کسی را که صبر و شکیبایی نجات ندهد، بی تابی و بی‌صبری موجب هلاکت او خواهد شد. هیچگاه انسان صبور، پیروزی را از دست نمی‌دهد هرچند که زمان آن طولانی شود.	- صبر زمینه‌ساز نجات است - صبر زمینه‌ساز پیروزی است
	نهج البلاغه/ حکمت ۱۵۳	ایمان بر چهار پایه استوار است. علی‌علیه السلام در پاسخ کسی که پرسید: ایمان چیست؟ فرمود: ایمان بر چهار پایه استوار است: صبر، یقین، عدل، جهاد، صبر نیز بر	- صبر زمینه‌ساز شوق، ترس، زهد و انتظار

<p>چهار پایه قرار دارد: شوق، ترس، زهد، انتظار. آن کسی که شوق بهشت دارد شهوت‌هایش را کم کند (شهواتش را کوتاه کند) و آن کس که از آتش دوزخ می‌ترسد از حرام دوریگزیند. و آن کس که در دنیا زهد می‌ورزد (یعنی نه تنها از حرام دوری می‌کند بلکه در مصرف حلال نیز اهل اسراف نیست) چنین کسی مصیب‌های دنیا را ساده پندارد و آن کس که در انتظار مرگ بسر می‌برد (و می‌داند که روزی خواهد مرد چنین کسی) در نیکی‌ها شتاب‌کند...</p>	<p>عَلَىٰ أَرْبَعٍ شَعَبٍ: عَلَى الشَّوْقِ، وَ الشَّقَى، وَ الرَّهْبِ، وَ التَّرَقُّبِ، فَمَنْ إِشْتَقَّ إِلَىٰ الْجَنَّةِ سَلَا عَنْ الشَّهَوَاتِ: وَ مَنْ أَشْفَقَ مِنَ النَّارِ اجْتَنَبَ الْمُحْرَمَاتِ: وَ مَنْ زَهَدَ فِي الدُّنْيَا اسْتَهَانَ بِالْمُصِيبَاتِ: وَ مَنْ ارْتَقَبَ الْمَوْتَ سَارَعَ إِلَىٰ الْخَيْرَاتِ الْعَمَلِ الْعَمَلِ، ثُمَّ النَّهَايَةَ النَّهَايَةَ وَ الِاسْتِقَامَةَ الِاسْتِقَامَةَ، ثُمَّ الصَّبْرَ الصَّبْرَ، وَ الْوَرَعَ الْوَرَعَ أَنْ لَكُمْ نَهَايَةً فَانْتَهَوْا إِلَىٰ نَهَايَتِكُمْ</p>
<p>عمل صالح، عمل صالح، سپس آینده‌نگری - صبر زمینه‌ساز آینده‌نگری! و استقامت، استقامت، نگاه بردباری، بردباری، و پرهیزکاری، پرهیزکاری! برای هر کدام از شما عاقبت و پایان مهلتی تعیین شده، پس (سعی کنید که) با نیکوکاری بدانجا برسید.</p>	<p>نهج‌البلاغه / خطبه ۱۷۶</p>
<p>خداوند، دل‌های ما و شما را به سوی حق متوجه سازد و صبر و استقامت عطا فرماید - صبر زمینه‌ساز استقامت در برابر مسایل</p>	<p>نهج‌البلاغه / خطبه ۱۷۳</p>
<p>خداوند بیمارزد کسی را که سخن حکیمانه بشنود و آن را فرا گیرد و به جانب حق هدایت شود و آن را بپذیرد... و آرزوهای نا به جا را تکذیب کند و صبر را وسیله نجات خویش قرار دهد</p>	<p>نهج‌البلاغه / خطبه ۷۶</p>
<p>اندوه‌ها را با صبوری استوار و یقینی نیکو از خود دور کن - صبر زمینه‌ساز دور کردن اندوه</p>	<p>نهج‌البلاغه / نامه ۳۱</p>
<p>در سفارش به فرزند بزرگوار خود امام حسن علیه‌السلام می‌فرماید: خویشتن را به صبوری در برابر ناخوشایندها عادت ده، و نیکو خصلتی است صبوری کردن در راه حق.</p>	<p>نهج‌البلاغه / نامه ۳۱</p>
<p>الاستقامه الی‌الاستقامه، ثم الصبر الصبر، و الوریع الوریع ان لکم نهایه فانتهوا الی نهایتکم اخذ الله بقلوبنا و قلوبکم الی الحق، و الهمنا و ایاکم الصبر رحم الله امرأ سمع حکما فوعی، و دعی الی رشاد فدننا... و کذب مناه جعل الصبر مطیة نجاته اطرح عنک واردات الهموم بعزائم الصبر و حسن الیقین (نامه ۳۱) فی وصیته لابنه الحسن علیه السلام: عود نفسک التصبر علی المکره، و نعم الخلق التصبر فی الح !</p>	

الگوی برنامه درسی مبتنی بر صبر در دوره ابتدایی براساس آموزه‌های اسلامی با بهره‌گیری از تکنیک دلفی ۸۷

ان لم تکن حلیمما فتحلم؛ فانه قلّ من تشبه بقوم الا اوشک أن یکون منهم	نهج البلاغه / حکمت ۲۰۷	اگر بردبار نیستی خویشتن را بردبار جلو ده ؛ زیرا کمتر کسی است که خود را شبیه گروهی کند و به زودی یکی از آنان نشود.
اذا لم یکن ما ترید فلا تبل ما کنت	نهج البلاغه / حکمت ۶۹	هرگاه به آن چه خواستی دست نیافتی، پس آن چه در آن هستی باک نداشته باش و اندوه به خود راه مده.

جدول شماره ۲ تحلیل و بررسی نهج البلاغه در ارتباط با صبر را نشان می‌دهد. بر این اساس ابتدا خطبه / حدیث، سپس تفسیر خطبه و در نهایت کدهای مستخرج شده ذکر شده است. بر این اساس در این بخش ۱۲ کد استخراج گردید.

در ادامه جدول کدهای استخراج شده حاصل از آیات و روایات آمده است. در این بخش از پژوهش، فهرستی از کدهای مختلف به دست آمده است که باید این کدها در قالب مضامین مرتب شوند. بنابراین بعد از مکتوب نمودن داده‌ها، و با مطالعه مکرر و ثبت ایده‌های اولیه، تلاش گردید تا کدهای معنادار مشخص گردد و در نهایت شکل ادغام شده و نهایی مضامین پایه‌ی مستخرج از تحلیل‌ها در قالب جدول ۳ آمده است.

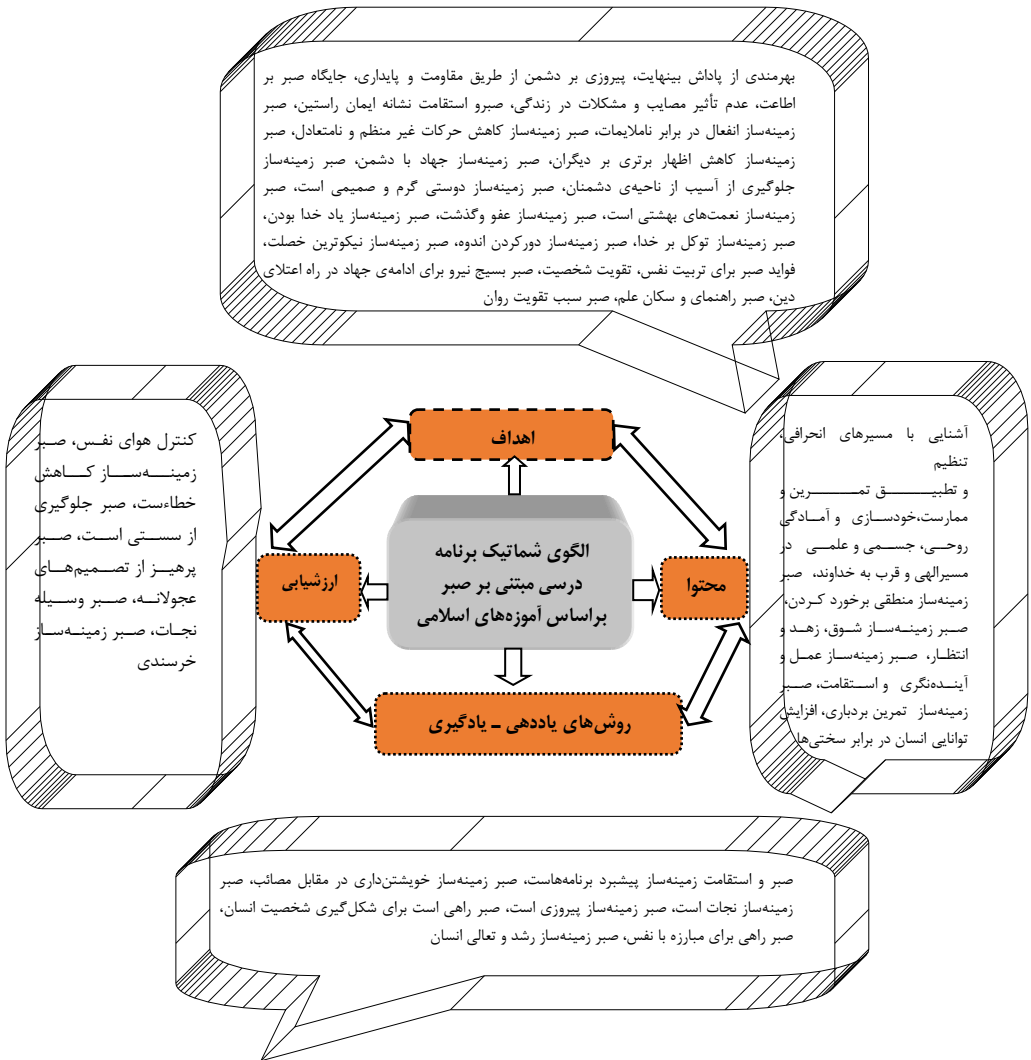
جدول ۳. شکل ادغام شده و نهایی مضامین پایه‌ی مستخرج از تحلیل‌ها آیات قرآن، نهج البلاغه

فراوانی	کدهای
۱	- بهرمندی از پاداش بینهایت
۱	- آشنایی با مسیرهای انحرافی
۱	- پیشگیری مسیرهای انحرافی
۲	- پیروزی بر دشمن از طریق مقاومت و پایداری
۱	- جایگاه صبر بر اطاعت
۱	- کنترل هوای نفس
۱	- عدم تاثیر مصایب و مشکلات در زندگی
۱	- تنظیم و تطبیق تمرین و ممارست
۱	- خودسازی و آمادگی روحی، جسمی و علمی در مسیریابی و قرب به خداوند
۱	- صبر و استقامت نشانه ایمان راستین
۲	- صبر زمینه‌ساز انفعال در برابر ناملایمات
۱	- صبر زمینه‌ساز کاهش خطا است
۲	- صبر زمینه‌ساز کاهش حرکات غیر منظم و نامتعادل
۱	- صبر زمینه‌ساز کاهش اظهار برتری بر دیگران
۱	- صبر جلوگیری از سستی است
۱	- صبر زمینه‌ساز جهاد با دشمن

- ۱ - صبر زمینه‌ساز جلوگیری از آسیب از ناحیه‌ی دشمنان
- ۱ - صبر پرهیز از تصمیم‌های عجولانه
- ۱ - صبر و استقامت زمینه‌ساز پیشبرد برنامه‌هاست
- ۱ - صبر زمینه‌ساز دوستی گرم و صمیمی است
- ۱ - صبر زمینه‌ساز نعمت‌های بهشتی است
- ۱ - صبر زمینه‌ساز عفو و گذشت
- ۱ - صبر زمینه‌ساز یاد خدا بودن
- ۲ - صبر زمینه‌ساز ثبات و مقاومت
- ۱ - صبر زمینه‌ساز منطقی برخورد کردن
- ۱ - صبر زمینه‌ساز متوکل بر خدا
- ۱ - صبر زمینه‌ساز خویشتن‌داری در مقابل مصائب
- ۱ - صبر زمینه‌ساز نجات است
- ۱ - صبر زمینه‌ساز پیروزی است
- ۱ - صبر زمینه‌ساز شوق، ترس، زهد و انتظار
- ۲ - صبر زمینه‌ساز عمل و آینده‌نگری و استقامت
- ۱ - صبر وسیله نجات
- ۱ - صبر زمینه‌ساز دور کردن اندوه
- ۲ - صبر زمینه‌ساز نیکوترین خصلت
- ۱ - صبر زمینه‌ساز تمرین بردباری
- ۱ - صبر زمینه‌ساز خرسندی
- ۲ - فواید صبر برای تربیت نفس
- ۱ - تقویت شخصیت
- ۱ - افزایش توانایی انسان در برابر سختی‌ها
- ۱ - صبر بسیج نیرو برای ادامه‌ی جهاد در راه اعتلای دین
- ۱ - صبر راهنمای و سکان علم
- ۱ - صبر سبب تقویت روان
- ۱ - صبر زمینه‌ساز شکل‌گیری شخصیت انسان
- ۱ - صبر راهی برای مبارزه با نفس
- ۱ - صبر زمینه‌ساز رشد و تعالی انسان

در جدول ۳ کدهای استخراج شده حاصل از تکینک دلفی آمده است. در این بخش هر چهار مرحله ذکر شده در بخش روش‌شناسی مورد بررسی قرار گرفت. بر این اساس ۴۲ کد و در ۴ مؤلفه استخراج شده است. اولین مؤلفه شامل مؤلفه هدف می‌باشد که شاخص‌های از جمله؛ بهرمندی از پاداش بی‌نهایت، پیروزی بر دشمن از طریق مقاومت و پایداری، جایگاه صبر بر اطاعت، صبر و استقامت نشانه ایمان راستین، صبر زمینه‌ساز انفعال در برابر ناملايمات، صبر

زمینه‌ساز، کاهش حرکات غیرمنظم و نامتعادل، صبر زمینه‌ساز کاهش اظهار برتری بر دیگران، صبر زمینه‌ساز جهاد با دشمن، صبر زمینه‌ساز جلوگیری از آسیب از ناحیه‌ی دشمنان، صبر زمینه‌ساز دوستی گرم و صمیمی است، صبر زمینه‌ساز نعمت‌های بهشتی است، صبر زمینه‌ساز عفو و گذشت، صبر زمینه‌ساز یاد خدا بودن، صبر زمینه‌ساز توکل بر خدا، صبر زمینه‌ساز دور کردن اندوه، صبر زمینه‌ساز نیکوترین خصلت، فواید صبر برای تربیت نفس، تقویت شخصیت، صبر بسیج نیرو برای ادامه‌ی جهاد در راه اعتلای دین، صبر راهنمای و سکان علم و صبر سبب تقویت روان استخراج گردید. دومین مؤلفه محتوا است که شاخص‌های آن شامل آشنایی با مسیرهای انحرافی، تنظیم و تطبیق تمرین و ممارست، خودسازی و آمادگی روحی، جسمی و علمی در مسیر الهی و قرب به خداوند، صبر زمینه‌ساز منطقی برخورد کردن، صبر زمینه‌ساز شوق، زهد و انتظار، صبر زمینه‌ساز عمل و آینده‌نگری و استقامت، صبر زمینه‌ساز تمرین بردباری، افزایش توانایی انسان در برابر سختی‌ها می‌باشد. و مؤلفه روش‌های یاددهی - یادگیری شامل؛ صبر و استقامت زمینه‌ساز پیشبرد برنامه‌هاست، صبر زمینه‌ساز خویش‌داری در مقابل مصائب، صبر زمینه‌ساز نجات است، صبر زمینه‌ساز پیروزی است، صبر راهی است برای شکل‌گیری شخصیت انسان، صبر راهی برای مبارزه با نفس، صبر زمینه‌ساز رشد و تعالی انسان و در نهایت مؤلفه ارزشیابی که شاخص‌های آن شامل؛ کنترل هوای نفس، صبر زمینه‌ساز کاهش خطا است، صبر جلوگیری از سستی است، صبر پرهیز از تصمیم‌های عجولانه، صبر وسیله نجات، صبر زمینه‌ساز خرسندی می‌باشد. در نهایت در نمودار شماره ۲ نتایج حاصل از تحلیل اسنادی و تکنیک دلفی در قالب الگوی برنامه درسی مبتنی بر صبر براساس آموزه‌های اسلامی ادغام و ارایه شده است.

شکل ۲. الگوی شماتیک برنامه درسی مبتنی بر صبر براساس آموزه‌های اسلامی

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف تدوین الگوی صبر در عناصر برنامه درسی دوره ابتدایی براساس آموزه‌های اسلامی با بهره‌گیری از تکنیک دلفی انجام پذیرفت بر این اساس در این پژوهش ابتدا از روش تحلیل اسنادی و سپس از تکنیک دلفی استفاده شده است که از تحلیل محتوایی اسنادی، اطلاعات استخراج شده حاصل از ادغام قرآن، نهج‌البلاغه و مقالات و اسناد و مدارک علمی در

قالب مضامین مرتب شدند بنابراین بعد از مکتوب نمودن داده‌ها و با مطالعه مکرر و ثبت ایده‌های اولیه، تلاش گردید تا کدهای معنا دار مشخص گردد و در نهایت شکل ادغام شده و نهایی مضامین پایه‌ی مستخرج از تحلیل‌ها در ۴۵ کد مشخص گردید و سپس کدهای مستخرج شده ادغام و در قالب یک پرسشنامه برای اجرای تکنیک دلفی و در اختیار ۳۱ نفر از خبرگان شامل اساتید، دانشجویان دکتری و اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها با رشته تحصیلی مرتبط (۳۱ نفر اشباع داده‌ها) قرار گرفت. بر این اساس از ۴۵ شاخص حاصل از تحلیل محتوی با روش دلفی ۴۲ شاخص کلیدی و در ۴ مؤلفه‌ها باقی ماندند. ۴ مؤلفه به ترتیب شامل؛ مؤلفه هدف ۲۱ شاخص، محتوی ۸ شاخص، روش ۷ شاخص و ارزشیابی ۶ شاخص می‌باشد و در نهایت الگوی مبتنی بر صبر در دوره ابتدایی براساس آموزه‌های اسلامی تدوین شد.

مؤلفه هدف: برای این مؤلفه ۲۱ شاخص استخراج شد از جمله این شاخص‌ها شامل؛ بهرمندی از پاداش بی‌نهایت، پیروزی بر دشمن از طریق مقاومت و پایداری، جایگاه صبر بر اطاعت، صبر و استقامت نشانه ایمان راستین، صبر زمینه‌ساز انفعال در برابر ناملایمات، صبر زمینه‌ساز، کاهش حرکات غیرمنظم و نامتعادل، صبر زمینه‌ساز کاهش اظهار برتری بر دیگران، صبر زمینه‌ساز جهاد با دشمن، صبر زمینه‌ساز جلوگیری از آسیب از ناحیه‌ی دشمنان، صبر زمینه‌ساز دوستی گرم و صمیمی است، صبر زمینه‌ساز نعمت‌های بهشتی است، صبر زمینه‌ساز عفو و گذشت، صبر زمینه‌ساز یاد خدا بودن، صبر زمینه‌ساز توکل بر خدا، صبر زمینه‌ساز دور کردن اندوه، صبر زمینه‌ساز نیکوترین خصلت، فواید صبر برای تربیت نفس، تقویت شخصیت، صبر بسیج نیرو برای ادامه‌ی جهاد در راه اعتلای دین، صبر راهنمای و سکان علم و صبر سبب تقویت روان استخراج گردید.

دومین مؤلفه محتوا: برای این مؤلفه ۸ شاخص استخراج شد از جمله این شاخص‌ها شامل است که شاخص‌های آن شامل آشنایی با مسیرهای انحرافی، تنظیم و تطبیق تمرین و ممارست، خودسازی و آمادگی روحی، جسمی و علمی در مسیر الهی و قرب به خداوند، صبر زمینه‌ساز منطقی برخورد کردن، صبر زمینه‌ساز شوق، زهد و انتظار، صبر زمینه‌ساز عمل و آینده‌نگری و استقامت، صبر زمینه‌ساز تمرین بردباری، افزایش توانایی انسان در برابر سختی‌ها می‌باشد.

مؤلفه روش‌های یاددهی - یادگیری: برای این مؤلفه ۷ شاخص استخراج شد از جمله این شاخص‌ها شامل؛ صبر و استقامت زمینه‌ساز پیشبرد برنامه‌هاست، صبر زمینه‌ساز خویشتن‌داری در مقابل مصائب، صبر زمینه‌ساز نجات است، صبر زمینه‌ساز پیروزی تست، صبر راهی است برای شکل‌گیری شخصیت انسان، صبر راهی برای مبارزه با نفس، صبر زمینه‌ساز رشد و تعالی انسان است.

مؤلفه ارزشیابی: برای این مؤلفه ۶ شاخص استخراج شد از جمله این شاخص‌ها شامل؛ کنترل هوای نفس، صبر زمینه‌ساز کاهش خطا است، صبر جلوگیری از سستی است، صبر پرهیز از تصمیم‌های عجولانه، صبر وسیله نجات، صبر زمینه‌ساز خرسندی می‌باشد.

صبر یکی از سجایای اخلاقی است که بدون آن تداوم زندگی و موفقیت ممکن نیست. این صفت اخلاقی به امور دینی اختصاص ندارد و هر انسانی برای هر اقدامی و هر هدفی که در زندگی خود دنبال می‌کند، باید به صبر که لازمه دستیابی به آن هدف‌هاست پایبند باشد. البته به هر میزان که هدف او بزرگ‌تر و دستیابی به آن دشوارتر و زمان برتر باشد، به همان میزان صبر بیشتری نیاز دارد. شاید به دلیل اهمیت حیات اخروی و بزرگی آن و نیز طولانی بودن زمان رسیدن به آن از نگاه بشر مادی، توصیه به صبر در قرآن کریم زیاد تکرار شده است. از دیدگاه قرآن صبر در بعد تربیتی سبب می‌شود که انسان در برابر مشکلات و حوادث سخت زندگی مقاومت نماید، توان تحمل انسان را ارتقاء بخشیده و کارایی انسان را بالا می‌برد و سبب رهایی از تنیدگی، موفقیت در عرصه‌های مختلف، مهار کردن خشم و... می‌گردد که همه اینها سبب بهداشت روان انسان می‌گردد (عسکری، ۱۳۹۳). در این زمینه سرتیپی (۱۳۹۵) معتقد است که آموزش صبر با تأکید بر آموزه‌های اسلامی در به باشی روان‌شناختی مؤثر است. عسکری (۱۳۹۳) نشان داد که از دیدگاه قرآن صبر در بعد تربیتی سبب می‌شود که انسان در برابر مشکلات و حوادث سخت زندگی مقاومت نماید، توان تحمل انسان را ارتقاء بخشیده و کارایی انسان را بالا می‌برد و سبب رهایی از تنیدگی، موفقیت در عرصه‌های مختلف و مهار کردن خشم می‌گردد که همه این‌ها سبب بهداشت روان انسان می‌گردد. حسین ثابت (۱۳۸۷) نشان داد که آموزش صبر منجر به کاهش اضطراب، افسردگی و افزایش شادکامی می‌شود. پورنعمتی، گلزاری و باقری (۱۳۹۱) نشان دادند که آموزش صبر، در کاهش میزان افسردگی و استرس ادراک شده مؤثر است. اسکندری، طاسکوه (۱۳۹۲) نشان دادند که هر چه انسان ایمنش بیشتر باشد، در برابر مصائب و مشکلات زندگی صبورتر خواهد بود و بالعکس، هم‌چنین صبر در مصائب و سختی‌ها منجر به کشف توانایی‌ها و قدرت درونی انسان می‌شود. حق‌جو (۱۳۹۱) نشان داد صبر در افراد به‌عنوان سپری برای جلوگیری از افکار خودکشی محسوب می‌گردد. مقصودی مدیح (۱۳۹۲) نشان داد آموزش صبر بر توانمندی‌های شخصیت (عدالت، میانه‌روی) و کیفیت زندگی مؤثر بوده است. اشنیتکر (۲۰۱۲) نشان داد که آموزش صبر در هنگام مشکلات و یا تنش‌های زندگی می‌تواند بر به باشی افراد مؤثر باشد.

صبر، حالتی نفسانی است که برای افراد هنگام گرفتاری‌ها و سختی‌ها رخ می‌دهد و موجب می‌شود که شخص آرامش خود را از دست ندهد و از درون احساس آرامش کند. خداوند در آیه ۱۴۶ سوره آل عمران، صایران را کسانی می‌داند که در برابر مصیبت‌ها، بلاها و سختی‌هایی که بر

انسان وارد شده و چیزی را از او می‌گیرند، تحمل کرده و سستی و ضعف به خود راه نمی‌دهند. صبر، یکی از مهم‌ترین مکانیسم‌ها برای برخورد فعال با مسایل زندگی و تلاش برای رسیدن به هدف است. خداوند به سوره بقره آیه ۱۵۷، صبر را موجب هدایت انسان‌ها برشمرده است (پسندیده، ۱۳۹۵) صبر مفهومی است که متخصصان تعلیم و تربیت اسلامی با آن بیگانه نیستند و آن را ابزاری برای مهار خشم و به دنبال آن، کاهش میزان آسیب‌پذیری افراد و حفظ آرامش روانی می‌دانند (خوشحال دستجردی، ۱۳۸۳) صبر استقامت و پایداری در برابر تمامی عواملی معرفی می‌شود که انسان را از رسیدن به کمال فطری بشر باز می‌دارد. در حقیقت، آدمیان برای رسیدن به مراتب کمال، نیازمند صبوری هستند؛ چنان که امام علی می‌فرماید؛ صبر کلید دریافتن است و کامیابی به دنبال صبر است (ایزدی طامه و دیگران، ۱۳۸۷).

پیشنهادهات

براساس نتایج به دست آمده پیشنهاد می‌گردد مسئولان و دست‌اندرکاران نظام آموزشی و برنامه ریزان جهت بهبود وضعیت و رفع نقایص موجود با بهره‌گیری از نتایج و الگوی پیشنهادی این پژوهش و انطباق دادن برنامه‌های درسی دوره ابتدایی با الگوی برنامه درسی مبتنی بر صبر زمینه تقویت این موهبت الاهی را برای دانش‌آموزان فراهم نمایند تا از این طریق دانش‌آموزان پایداری و استقامت بیشتری در برابر مشکلات زندگی از خود نشان دهند.

منابع

- The Holy Quran, transaed by Makarem Shirazi .
AlexandriaTaskuh, H. (2013). *The Constructive Role of Patience in the Individual and Social Life of Man From the Imam Ali's Viewpoint by relying on Burnaj Al-Balagha*. Master's thesis, Kashan University.
Amri, H. (2013). The Semiotics of Patience with Sin with emphasis on Islamic sources. *Ma'rifat-i Ākhlaqī*, 3, 4.
Askari, Z. (2014). *The Educational Functions of Patience and Its Role in Mental Health from the Perspective of Quran and Narrations*. Master's thesis in the field of Quran and Hadith. University of Sistan and Baluchestan.
Best, R. (2016). New perspectives on young children's moral education: developing character through a virtue ethics approach. *International Journal of Children's Spirituality*, 1-4.
Bigdeli, Z & Mahrouzadeh, T. (2015). The Effects of Parents' Child Rearing Styles on Children's Performing Ritualistic Acts. *Journal of Management and Planning in Educational Systems*, 8 (14), 9-30.
Bulhari, J., Nazari, Q & Zamani, S. (2012). The Effectiveness of a Spiritual Group Therapy Approach to Reducing Depression, Anxiety, and Stress in Women with Breast Cancer. *Sociology of Women*, 3(1); 85-116.

- Danso, S. A. (2018). Moral Education and the Curriculum: the Ghanaian Experience. *International Journal of Scientific Research and Management*, 6(01): 14-32.
- Farideh, H. S. (2008). Designing Patience Measurement Scale for adolescents. *Biquarterly Journal of Studies in Islam & Psychology*. 1(2);129-149.
- Fountoulakis, K. N., Siamouli, M., Magiria, S & Kaprinis, G. (2018). Late-Life depression, religiosity, cerebral vascular disease. Cognitive impairment and attitudes towards death in the elderly: Interpreting the data, *Medical hypotheses*, 70(3):493-6.
- Gandomkar, D, Gholtash, A, Hashemi, Ahmad & Mashinchi, A. (2019). Designing a Moral Education Curriculum Pattern for Secondary School on based on Grounded Theory. *Research in Curriculum Planning*, 16(34); 34-47.
- HaghJoe, Sh. (2012). *Predicting students' suicidal ideation based on patience and emotional adjustment*. M.Sc., Faculty of Educational Sciences and Psychology, Shiraz University.
- Hauser, S. T.(2016). Understanding resilient outcomes: Adolescent lives across time and generations, *Journal on Research on Adolescence*, 9(1); 1-24.
- Izaditame, A and et al. (2008). Patience, Theoretical Foundations, and Psychosocial Functions. *Journal of Humanities, Imam Hussein University*, 17(78); 101-128
- Kalayjian, A, & Shahinian, S. P. (1998). Recollections of aged American survivors of the Ottoman Turkish genocide: Resilience through endurance, coping, and life accomplishments. *The psychoanalytic Review*, 85(1); 489-504.
- Kalil, A. (2003). *Family resilience and good child outcomes*, A review of literature, Centre for Social Research and Evaluation.
- Kashani, M, M, F. (2000). *Bright way*, the translation of mahjah al-bida. Volume 7. Translated by mohamadsadegh Aref, Mashhad, Astan Qods Razavi.
- KhoshhalDastjerdi, T. (2004). The role of patience in the spiritual evolution of man from a mystical perspective. *Journal of Persian Language and Literature*, 2(1); 63-83.
- Maghsudiimadah, S. (2013). *Determining the Effectiveness of Waiting Education on Personality Abilities and Quality of Life of Female-Headed Households*. M.Sc., Allameh Tabataba'i University - Faculty of Psychology and Educational Sciences.
- Mohammadi, Y; Keikha, A and Alipour Moghaddam, Kh. (2016). Designing a balanced curriculum with an intrinsic and spiritual curriculum approach. *Research in Islamic Education Issues*, 21(32); 135-109.
- NaimiSeraji, M. (2015). *Patience and Sustainability from the Perspective of Nahjol Balagheh*, MA Thesis, Faculty of Humanities and Social Sciences in Arabic Language and Literature.
- Naraqi, A. (2005). *Merajsadat*. Hejariat Publications.
- Nematipour, Z., golzari, M & baqeri, f. (2012).evaluating the effectiveness of collective patience training on reduction of depression and stress symptoms of bereaved mothers. *Clinical Psychology Studies*, 2(7) 31-59.
- Nourooz zadeh, R., Mahmoodi, R., Fathi Vajargah K., NaveEbrahim, A, R. (2007). The Universities Participation Status in Revising the Curricula Approved by the Higher Council for Planning. *IRPHE*. 12 (4):71-92.

- Pargament, K.I, et al. (1996). *Religious coping with the Oklahoma City bombing: the brief RCOPE*. Paper presented at the Annual Convention of the American Psychological Association, Toronto, ON.
- Park, C. L. (2011). Stress related growth and thriving through coping: The roles of personality and cognitive processes. *Journal of Social Issues*, 54(3) 267-277.
- Pasandideh, A. (2016). *Pattern of Islamic Happiness*. Qom: Dar-ul-hadith.
- Safi, A. (2006). *Elementary education, academic and secondary guidance*. Tehran; University of Humanities Textbooks Publishing.
- Sartippi, Z; Sohrabi, F and Pasandideh, A. (2016). The efficacy of patience training based on the patience component of the Islamic model of Happiness on well-being of housewives. *Quarterly Journal of Islamic Psychology*, 2(4); 12-31.
- Schnitker. A. (2012). *An Examination of patience and well-being*. A School of Psychology, Fuller Theological Seminary, Pasadena, CA 91106. USA.
- Shabr, S. A. (2003). *Alaqlaq*, translation by Mohammad Reza Jabaran. Hejrat Publications.
- TaghipourZahir, A. (2008). *Introduction to Educational and Curriculum Planning*. Tehran: Agah Publications. (
- Yang, K. P. (2012). The spiritual intelligence of nurses in Taiwan, *J Nurs Res*, 14(1); 24-35.
- Yarmohammadian, M. (2018). *Principles of Curriculum Planning*. Tehran: Yadavareh Publications.
- ZareBowani, R. (2013). *The Effectiveness of Waiting Education on Hope and Psychological Well-being in Mothers of Mentally Retarded Children*. M.Sc., Faculty of Educational Sciences and Psychology, Allameh Tabataba'i University.

Patience-Based Curriculum Pattern in Elementary School Based on Islamic Teachings Using Delphi Technique

G. Sayah Kokiani¹, H. Maleki^{*}, M. Sarmadi², M. Farajollahi³ & T. Mahbobi⁴

Received: 2020/05/05

Accept: 2020/11/04

Abstract

Objective: Patience is one of the most essential religious teachings that play an important role in preventing and treating students' mental disorders. The Qur'an's great attention to patience is due to its religious and moral value. Patience is both a worldly necessity and a religious necessity that contributes to human growth and development. In this regard, this study aimed to develop a patience-based model in elementary school based on Islamic teachings using the Delphi technique.

Materials and methods: The documentary analysis section analyzed related Islamic sources and teachings, including the Qur'an and Nahj al-Balagha, and the available articles. In the Delphi technique section, the statistical population included professors, doctoral students, and faculty members of the related field of study who were selected by purposeful sampling (31 data satellites). Participant review and expert review strategies have been used to validate. For this purpose, the coding of the analysis was provided by three researchers with a coefficient of agreement of 0.89.

Discussion and result: The findings showed that in the document analysis section, 45 codes were extracted from the Qur'an, Nahj al-Allah, and scientific papers and documents. Following the document content analysis, the extracted codes were merged and a questionnaire was prepared to implement the Delphi technique. Based on the Delphi method, out of 45 indexes of content analysis, 42 key indices remained in 4 components. The four components consisted of the target component of 21 indicators, the content of 8 indicators, the method of 7 indicators and the evaluation of 6

1. Ph.D. Student, Department of Educational Sciences, Philosophy of Education, Faculty of Humanities, Payame Noor University, Tehran, Iran.

* Corresponding Author: Associate Professor, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Payame Noor University, Tehran, Iran. Email: malki24@gmail.com

2. Professor of Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Payame Noor University, Tehran, Iran.

3. Professor of Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Payame Noor University, Tehran, Iran.

4. Assistant Professor of Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Payame Noor University, Buchan, Iran.

indicators. This model provides the grounds for human growth and excellence on the one hand and resistance to the issues and problems facing students, so I recommend the implementation of this model for elementary school.

Keywords: Elementary Period, Islamic Teachings, Patience Based Pattern.